

บทที่ 1

บทนำ

ที่มาและความสำคัญของปัญหา

ปูนปั้นเป็นงานวิจิตรศิลป์ประเภทงานประติมากรรม (Sculpture) หมายถึง ผลงานศิลปะที่แสดงออกด้วยการสร้างรูปทรงสามมิติ มีปริมาตร มีน้ำหนัก และกินเนื้อที่ในอากาศ โดยการใช้วัสดุชนิดต่าง ๆ วัสดุที่ใช้สร้างสรรคงานประติมากรรมจะเป็นตัวกำหนดวิธีการสร้างผลงาน ความงามของงานประติมากรรมเกิดจากแสงและเงาที่เกิดขึ้นในผลงาน

งานปูนปั้นใช้ปูนเป็นวัสดุหลักในการทำ ปูนปั้นเป็นผลงานที่แสดงรูปทรงสามมิติ คือ ความนูนพื่นพื้นหลัง ซึ่งอาจมีลักษณะมากน้อยตามลวดลายที่คิดสร้างสรรค์ขึ้น ส่วนนูนที่รับกับแสงและส่วนต่ำที่หลบแสงทำให้เกิดแสงเงา ซึ่งแสงเงานี้จะทำให้เห็นลวดลายที่ดูเหมือนสลับพลิ้วได้

งานปูนปั้นมีปรากฏในดินแดนไทยมานานกว่าพันปีแล้ว คือตั้งแต่สมัยทวารวดี ราวพุทธศตวรรษที่ 12 เป็นต้นมา (สันติ เล็กสุขุม, อ้างถึงใน บุญรัตน์ เจริญชัย, 2541, น.15) โดยจัดทำขึ้นภายในศาสนสถานเพื่อสื่อถึงโลกทัศน์ทางพุทธศาสนาเป็นสำคัญ ทั้งนี้ได้จัดทำขึ้นในรูปแบบของพระพุทธรูปเรียกว่าพระพุทธรูปปฏิมา งานสถาปัตยกรรมประเภทอาคารสถาน คือ สถูปเจดีย์ พระอุโบสถ วิหาร หอไตร และส่วนงานปูนปั้นประดับที่ช่างได้ประดิษฐ์เป็นลวดลายประดับตกแต่งบนผิวของสิ่งก่อสร้างข้างต้น

ปูนปั้นเป็นงานประติมากรรมอันทรงคุณค่าทางภูมิปัญญาของไทยที่สร้างสรรค์สืบต่อกันมาแต่โบราณ นิยมใช้ประดับตกแต่งอาคาร สถาปัตยกรรมสำคัญๆ เพื่อให้เกิดความงดงามอย่างมีเอกลักษณ์ และสะท้อนลีลา ทักษะ การแสดงออกซึ่งความคิดสร้างสรรค์ของช่างงานปูนปั้นที่มักนิยมตกแต่งคือ

- ลวดลายที่ตกแต่งหรือแก้ปัญหาในพื้นที่ว่างตามมุมหน้าบัน และส่วนอื่นๆ มักทำในลักษณะแบนนูนต่ำและนูนสูง
- งานตกแต่งที่เป็นสัญลักษณ์ สะท้อนความเชื่อในวิถีชีวิตของคนถิ่นนั้นๆ
- งานตกแต่งที่เป็นเรื่องราวต่างๆ เช่น พุทธประวัติ ชาดก

ลวดลายประดับนั้นจะมีการทำในสองลักษณะคือ ลวดลายที่ไม่สื่อเป็นเรื่องราว เช่น ลายดอกไม้ประเภทต่างๆ และลวดลายที่สื่อเรื่องราว ได้แก่ ภาพต่างๆ เช่น รูปคน เทพ

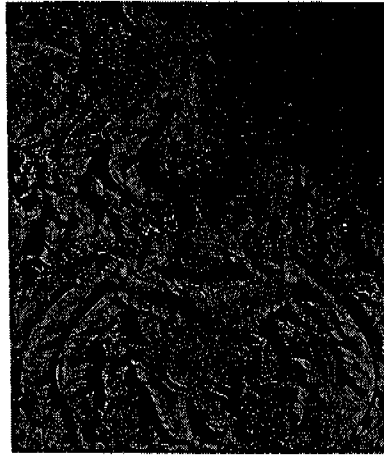
พระพุทธรูป รูปสัตว์ต่างๆ ในตำนานไทยโบราณ เป็นต้น การตกแต่งประดับนี้มุ่งเน้นให้เกิดความงดงามอันส่งเสริมความขลังและศักดิ์สิทธิ์ของสิ่งก่อสร้าง ตลอดจนโน้มนำในทางพุทธิปัญญาให้กับผู้คนที่เกี่ยวข้องกับศาสนสถานและวัตถุเหล่านี้

งานปูนปั้นเป็นศิลปะที่พบได้ทั่วไปก็จริง แต่ปูนปั้นเมืองเพชรมีความโดดเด่น เพราะยังคงรักษาเอกลักษณ์ของตนเองทั้งกระบวนการ เทคนิค และรูปแบบไว้ งานปูนปั้นเมืองเพชรมีลวดลายที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวชนิดที่ผู้มีความรู้ทางศิลปะอาจบอกได้ทันทีว่าเป็นฝีมือสกุลช่างเมืองเพชร กล่าวคือ แทนที่จะออกแบบลายแบบสมมาตร คือด้านซ้ายกับด้านขวาเหมือนกันตามแบบแผนทางศิลปะไทยทั่วไป ช่างเมืองเพชรจะมีลูกเล่นโดยทำให้ลายสองข้างแตกต่างกันเล็กน้อย จึงเกิดความไม่เท่าหรือความไม่ซ้ำแบบกันขึ้น ท่ามกลางงานปูนปั้นที่ผลิตสร้างสรรค์ออกมามากมายในสังคมไทยนั้น ผลงานที่มีชื่อเสียงมากที่สุดแห่งหนึ่งคงหนีไม่พ้นงานปูนปั้นของช่างเพชรบุรี งานศิลปะปูนปั้นเป็นสกุลช่างสาขาหนึ่งของเพชรบุรีที่มีความโดดเด่นเป็นที่ยอมรับและได้รับการสืบทอดต่อกันมาไม่ขาดสาย โดยมีสำนักช่างปูนสำนักต่างๆ หลายสำนัก อาทิ สำนักช่างวัดเกาะ สำนักช่างวัดพระทรง เป็นต้น ซึ่งแต่ละสำนักก็จะมีเอกลักษณ์เฉพาะกลุ่ม ฝีมือปูนปั้นของช่างเมืองเพชรนั้นมีความงดงามอย่างยิ่งจนได้รับการยกย่องว่าเป็นฝีมือชั้นครู จังหวัดเพชรบุรี ได้ชื่อว่าเป็นที่มีช่างฝีมือปูนปั้นมากที่สุดและยอดเยี่ยมที่สุด และเป็นแหล่งปั้นช่างปูนปั้น ในปัจจุบันปูนปั้นจึงถือเป็นผลงานศิลปะที่เป็นเอกลักษณ์ของจังหวัดเพชรบุรี

งานปูนปั้นในเมืองเพชรบุรีสามารถจัดแบ่งออกได้เป็น 2 ยุคสมัยคือ สมัยอยุธยากับรัตนโกสินทร์ โดยเฉพาะงานปูนปั้นสมัยอยุธยานั้นเกือบทั้งหมดได้รับการยอมรับว่าเป็นงานชั้นครู ที่แม้ช่างปัจจุบันก็ต้องแวะเวียนไปชมอยู่เป็นประจำ ส่วนงานปูนปั้นสมัยรัตนโกสินทร์นั้นนอกจากจะเป็นงานที่มีลักษณะสืบเนื่องมาจากสมัยอยุธยาแล้ว ยังโดดเด่นในด้านการปั้นภาพล้อการเมืองอีกด้วย ซึ่งแสดงถึงความคิดสร้างสรรค์ของช่างในสมัยต่อมา ดังตัวอย่างที่แสดงในภาพที่ 1, 2, 3

ภาพที่ 1

ปูนปั้นหน้าบันอุโบสถ วัดเขabanไดอิฐ

หน้าบันอุโบสถวัดเขabanไดอิฐด้านทิศตะวันออกฝีมือครูสมัยอยุธยา จัดเป็นหน้าบันที่งามที่สุดแห่งหนึ่ง ทำเป็นรูปครุฑทาบลายกระหนกช่อหางโตที่ปลายสะบัดตั้งเปลวไฟลูกโชนการออกตัวลายแน่นกระชับประสานกลมกลืน และตัวครุฑยืนเอียงเล็กน้อยเหมือนจะขยับตัวได้ราวกับมีชีวิต

ภาพที่ 2

ปูนปั้นภาพจับเรื่องรามเกียรติ์ ชุ่มมณฑปหลวงพ่อมิ วัดพระทรง

ชุ่มมณฑปหลวงพ่อมิที่วัดพระทรง จังหวัดเพชรบุรี ทำเป็นภาพจับเรื่องรามเกียรติ์ประกอบลายทิ้งดงามและได้รับการยกย่องในฝีมือเชิงช่างอย่างมาก

ภาพที่ 3 ปูนปั้นลือการเมือง

ภาพลือบุคคลและเหตุการณ์การเมืองที่แฝงแง่คิดต่างๆ โดยมีมือช่างทองร่วง เอ็มไอษฐ์ ปรากฏอยู่ที่วัดมหาธาตุวรวิหาร จังหวัดเพชรบุรี

นอกจากศิลปะปูนปั้นเมืองเพชรจะแบ่งออกได้ตามยุคสมัยคือ สมัยอยุธยา กับ สมัยรัตนโกสินทร์แล้ว เรายังสามารถแบ่งตามลวดลายประดับที่ปรากฏได้อีกด้วย คือ ลวดลายที่ไม่ลือเป็นเรื่องราว เช่น ลายดอกไม้ประดับตามฐานโบสถ์ และลวดลายที่ลือเป็นเรื่องราว ได้แก่ ภาพเทพ ภาพสัตว์หิมพานต์ เป็นต้น ไม่เพียงเท่านั้น เรายังสามารถแบ่งออกตามบทบาทหน้าที่ของงานได้ด้วย เช่น ผลงานที่ทำขึ้นเพื่อเป็นพุทธบูชา และวิพากษ์วิจารณ์การเมือง เป็นต้น ซึ่งผลงานต่างๆ ทั้งหมดนี้ต่างก็เป็นผลงานที่เลื่องลือ มีความงดงาม และต้องผ่านขั้นตอนการสร้างสรรคที่มีความสลับซับซ้อน

การปั้นปูนนั้นต้องอาศัยทั้งเวลาและความชำนาญเป็นอย่างมาก นับตั้งแต่การตำปูนซึ่งเป็นบทเรียนแรกที่ช่างปั้นปูนทุกคนต้องเรียนรู้ ช่างปั้นทุกคนจะต้องผ่านการฝึกฝนตำปูน ผสมปูนอยู่นานนับปี นานเพียงพอที่คนตำจะรู้สึกว่ตนกับปูนได้รับการหลอมรวม อารมณ์ความรู้สึกเข้าเป็นหนึ่งเดียว เมื่อผ่านบทเรียนการตำปูนแล้ว ขั้นตอนต่อไปคือการปั้นปูน ช่างปั้นแต่ละคนจะรังสรรค์ผลงานออกมาด้วยความมุ่งมั่น ไม่เพียงเท่านั้น การที่จะรังสรรค์ผลงานให้ออกมางดงามสะกดใจผู้พบเห็นให้ยอมรับความงามและความเป็นอมตะได้นั้น ช่างปั้นต้องมีความรู้พื้นฐานทางสังคม เศรษฐกิจ ศีลธรรมซึ่งป็นความรู้อันนำมาซึ่งความคิดที่จะนำเสนอออกมาในรูปแบบของงานปูนปั้นอีกด้วย ในอดีตเนื้อหาเรื่องราวของงานปูนปั้นในประเทศไทยยังคงถ่ายทอดคติความเชื่อทางศาสนา และเรื่องราวคติความเชื่อที่สะท้อนโลกทัศน์ในกรอบของการทำความดีละเว้นความชั่ว สะท้อนแก่นธรรมผ่านเรื่องราวต่างๆ ที่เป็นรูปทรงเชิงสัญลักษณ์

และการเล่าเรื่อง เช่น ภาพเทพชุมนุม พุทธประวัติ ชาติกต่างๆ เป็นการสร้างเพื่อรับใช้ พระพุทธศาสนาตามลักษณะต่างๆ เช่น งานปั้นพระพุทธรูปแบบนูนสูงซึ่งมักปั้นประดับที่ซุ้ม ปรางค์ เป็นต้น ซึ่งการถ่ายทอดความคิด ความเชื่อ ทศนคติ อารมณ์ และความรู้สึกของผู้ปั้นไปสู่ผู้ชมนั้นเป็นการทำหน้าที่รับใช้สังคมหรือผู้เสพผลงานอย่างใดอย่างหนึ่งหรือทั้งสองอย่าง

ปูนปั้นกับการสื่อสาร

ศิลปะคือภาษาที่ใช้ในการสื่อสารรูปแบบหนึ่ง ซึ่งอาจมีรูปแบบที่เป็นไปมากกว่า การสื่อสารด้วยภาษาพูดและภาษาเขียน กล่าวคือ ศิลปะสามารถสื่อสารได้ทั้งรูปธรรมที่สามารถ จับต้องได้และนามธรรมที่สื่อความรู้สึก ปูนปั้นเป็นศิลปะแขนงหนึ่งที่ได้รับการเลกสรร บัณฑิตขึ้นมาจากสองมือของช่างผู้เชี่ยวชาญ โดยอาศัยแรงบันดาลใจ สมาธิ ประสบการณ์ และ สุนทรียะของช่างศิลป์แต่ละคน งานปูนปั้นนั้นมีทั้งที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะและมีความ หลากหลายแตกต่างกันไปตามแต่ที่ช่างแต่ละคนจะคิดสร้างสรรค์ขึ้นมา งานปูนปั้นจึงเป็น การส่งสารที่เน้นผู้ส่งสารเป็นสำคัญ เป็นสื่อที่ผู้สร้างต้องการแสดงออกซึ่งความคิดเห็นของ ตนเอง (Expressive Media) ผ่านผลงานที่มีลักษณะเป็นรูปธรรมซึ่งสามารถมองเห็นจับต้องได้ โดยมีรูปแบบหลากหลายตามที่ “ช่าง” ต้องการจะสื่อให้ “อ่าน” ด้วยการมอง การเห็น การตีความ และการสร้างความเข้าใจร่วมกัน เป็นการสื่อสารที่กว้างกว่าการพูดหรือการเขียน เพราะสามารถสื่อสารอารมณ์ได้ด้วย

งานปูนปั้นมีลักษณะของการสื่อสารระหว่างบุคคล (Interpersonal Communication) โดยเป็นการสื่อสารระหว่างช่างผู้สร้างสรรค์ลวดลายกับผู้ชมลวดลาย และในขณะเดียวกันก็เป็น การสื่อสารภายในบุคคล (Intrapersonal Communication) ด้วย กล่าวคือ ลวดลายที่ปรากฏ ออกมาเป็นความเคลื่อนไหวภายในจิตใจของช่างที่ถ่ายทอดออกมาสู่ภายนอก โดยสารที่สื่อออก มาจะมีลักษณะเป็นรูปธรรมที่สามารถมองเห็นจับต้องได้

หากพิจารณาในแง่องค์ประกอบของการสื่อสาร สามารถอธิบายโดยใช้สูตร SMCR ได้ดังนี้

S – Sender	- ผู้ส่งสารงานปูนปั้นมักไม่แสดงตัวตน
M – Message	- รูปแบบและเนื้อหาที่มีความหลากหลายตามที่ “ช่าง” ต้องการ จะสื่อให้ “อ่าน” ด้วยการมอง การเห็น การตีความ และ การสร้างความเข้าใจร่วมกัน

- C – Channel - ช่องทางการสื่อสารของงานปูนปั้นมีลักษณะเป็นรูปธรรม
ที่สามารถมองเห็นจับต้องได้ และเป็นวัตถุที่คงทนถาวร
- R – Receiver - ผู้รับสารงานปูนปั้น ไม่มีการระบุอย่างชัดเจนว่าผู้รับสาร
เป็นใคร ซึ่งอาจเป็นได้ทั้งตัวผู้ปั้นเองและผู้อื่น

ปูนปั้นเป็นรูปแบบสื่อที่เป็นวัตถุ (Material form) ได้รับการสร้างสรรค์ขึ้นมาโดยการ
ใช้เนื้อที่ ลวดลาย และมีวิธีเฉพาะเพื่อจัดการกับองค์ประกอบและวัสดุที่ใช้ เป็นสื่อที่มีความ
คงทนถาวร อยู่ติดกับสถานที่ (Space-Bound) แต่สามารถสื่อ "สาร" ไปถึงลูกหลานโดยข้าม
ผ่านกาลเวลาได้ อาจกล่าวได้ว่าศิลปะปูนปั้นมีเป้าหมายการเผยแพร่อยู่ที่มิติกาลเวลา และเป็น
สื่อที่สร้างขึ้นมารับใช้คนในชุมชน (Community-Oriented) ด้วยการทำหน้าที่ต่างๆ เช่น
บทบาทหน้าที่ในการร่ำวงไว้ซึ่งสถาบันของสังคมผ่านการวิพากษ์วิจารณ์การเมือง เป็นต้น

เมื่อพิจารณาบทบาทหน้าที่ด้านการสื่อสารของงานปูนปั้นตามกรอบของ Harold
D. Lasswell ที่วิเคราะห์หน้าที่ทางสังคมของสื่อมวลชนพบว่าปูนปั้นสามารถทำหน้าที่ได้
ไม่แตกต่างกันดังนี้

1. เพื่อแจ้งข่าวสารให้ทราบ ลวดลายปูนปั้นบางอย่างนั้นสามารถช่วยให้คนทั่วไป
รับทราบว่ามีอะไรเกิดขึ้นในสังคมบ้าง เช่น ลายปูนปั้นลือการเมืองที่วัดสนามพราหมณ์ จังหวัด
เพชรบุรี ซึ่งเป็นการบอกเล่าเรื่องราวเกี่ยวกับการเมือง
2. เพื่อความบันเทิง ลวดลายปูนปั้นช่วยให้ผู้ชมเกิดความเพลิดเพลินใจ และ
ยังช่วยสร้างอารมณ์ขันให้กับผู้ชมได้ด้วย เช่น ลายปูนปั้นลือการเมืองที่วัดมหาธาตุวรวิหาร
จังหวัดเพชรบุรี หรือลวดลายรามเกียรติ์ที่วัดพระทรง จังหวัดเพชรบุรี ซึ่งมีความประณีตงดงาม
ช่วยทำให้ผู้ชมเกิดความเพลิดเพลินใจยามเมื่อได้ชมได้
3. เพื่อการโยนโยสุมานึกในสังคมให้เข้าไปผูกพันกับระบบค่านิยมในสังคม ช่วยให้
ความมั่นใจกับผู้ชมได้ว่าความคิด ความเชื่อ ทศนคติ และอุดมการณ์ต่างๆ ที่มีอยู่ในวัฒนธรรม
สามารถดำรงอยู่ได้ในโลกที่มีการเปลี่ยนแปลง เช่น ลวดลายปูนปั้นที่สื่อเรื่องราวชาดกต่างๆ ซึ่ง
จะช่วยโยนโยสุมานึกในสังคมให้อยู่ในกรอบของการทำความดีละเว้นความชั่ว เป็นต้น
4. เพื่อสืบทอดมรดกทางวัฒนธรรมของสังคม เช่น การสืบทอดความคิด ค่านิยม
โลกทัศน์เกี่ยวกับคติความเชื่อทางศาสนาไปยังอนุชนรุ่นต่อไป ผ่านการเล่าเรื่องราวใน
พระพุทธรูปตามวัดวาอารามต่างๆ

จากที่กล่าวมาข้างต้น จะเห็นได้ว่างานปูนปั้นนั้นสามารถสื่อสารได้ไม่ต่างจาก
สื่อมวลชนประเภทต่างๆ อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยมองว่างานปูนปั้นสามารถทำหน้าที่ได้มากกว่า
สื่อมวลชน เช่น หน้าที่วิพากษ์วิจารณ์การเมือง ทั้งนี้เพราะงานปูนปั้นเป็นการสื่อสารที่ไม่ตก

อยู่ภายใต้การควบคุมของฝ่ายใด จึงสามารถแสดงออกซึ่งความคิดเห็นของผู้สร้างสรรค์ผลงานได้อย่างเต็มที่ นับเป็นการทำหน้าที่ในการวิพากษ์วิจารณ์สังคม และช่วยสร้างจิตสำนึกทางการเมืองให้กับผู้ชมได้ ความคงทนของปูนทำให้งานปูนปั้นหลายชิ้นยังคงสภาพสมบูรณ์แม้เวลาจะล่วงเลยมานานแล้วก็ตาม การสื่อสารของงานปูนปั้นจึงมีความคงทนยาวนานยิ่งกว่าสื่อมวลชนบางประเภทอย่างวิทยุหรือโทรทัศน์ ซึ่งไม่เพียงแต่จะไม่มีเสถียรภาพในการทำหน้าที่แล้ว แต่ตัวสารที่สื่อยังไม่คงทนอีกด้วย นอกจากนี้ปูนปั้นยังช่วยสร้างอัตลักษณ์ร่วมของชุมชนได้ด้วย เนื่องจากงานปูนปั้นเป็นการสื่อสารพื้นบ้านอันเป็นผลผลิตทางวัฒนธรรมที่โดดเด่นเฉพาะของชุมชน

สังคมไทยในอดีตที่ผ่านมา ผู้คนมีความผูกพันกับศาสนาอย่างแนบแน่น งานศิลปกรรมต่างๆ ที่อยู่ในวัดมักมีส่วนร่วมร่วมกับชุมชน สื่อสารกับชุมชนในท้องถิ่นนั้นๆ หากจะกล่าวถึงปูนปั้นในประเด็นการสื่อสารตามมุมมองของศาสนา ศิลปะประเภทนี้ได้แสดงบทบาทสื่อกับสังคมดังนี้

1. ความดี งานปูนปั้นสะท้อนความดีผ่านเรื่องราวต่างๆ ทางพุทธธรรมผสมผสานกับความเชื่อของท้องถิ่น กระตุ้นให้ทำความดีละเว้นความชั่ว
2. ความงาม คือ ความซาบซึ้ง อิ่มเอม และความพอใจในความงดงามของศิลปะที่ตนมีส่วนร่วม เช่น การช่วยเหลือ บริจาค ทำบุญ ซึ่งสะท้อนความคิดความเชื่อเรื่องกรรมในพุทธศาสนา

3. ความหมาย งานศิลปกรรมของคนแต่ละท้องถิ่นได้กลิ่นหลอม สะท้อนเอกลักษณ์ตัวตนของช่างที่สร้างสรรค์ และเป็นตัวแทนความภูมิใจของคนในถิ่นนั้นๆ

นอกจากงานปูนปั้นจะอยู่ในพื้นที่ทางธรรมแล้ว งานปูนปั้นยังอยู่ในพื้นที่ทางโลกด้วย กล่าวคือ ปัจจุบันนี้เราสามารถเห็นงานปูนปั้นทั้งที่ประดับอยู่ตามวัดวาอารามต่างๆ และอยู่ในรูปแบบสินค้าที่จำหน่ายเป็นของที่ระลึก การขยายพื้นที่ของสื่อชนิดนี้นับเป็นความพยายามที่จะรักษาจิตวิญญาณของศิลปะชนิดนี้ไว้ให้ลุ่มลึกอยู่ในตัวตนของสังคม เนื่องจากปัจจุบันคนไม่ค่อยเข้าวัดกัน และคนส่วนใหญ่มักจะทิ้งศิลปะประเภทนี้ให้อยู่อย่างโดดเดี่ยวเห็นเป็นเพียงหลักฐานทางประวัติศาสตร์ และปล่อยให้เพียงสัญลักษณ์ของผู้มีวัฒนธรรมมายาวนานเท่านั้น การปั้นปูนประดับเฉพาะตามวัดวาอารามต่างๆ อาจทำให้สื่อชนิดนี้หายไปจากสังคม การขยายพื้นที่ของสื่อด้วยการนำมาทำเป็นของที่ระลึกอาจช่วยให้สื่อชนิดนี้ยังคงทำหน้าที่และดำรงอยู่ในสังคมต่อไปได้

สำหรับในโลกวิชาการนั้น จากการทบทวนวรรณกรรมและงานวิจัยต่างๆ เกี่ยวกับงานปูนปั้นที่ผ่านมาพบว่ามีผู้ศึกษางานปูนปั้นในแง่มุมของศาสตร์ต่างๆ อาทิ เช่น การศึกษาในแง่มุมของโบราณคดี ศิลปะ และมานุษยวิทยา ซึ่งส่วนใหญ่แล้วมักเน้นไปที่ประเด็นเรื่องความ

สืบเนื่องและการเปลี่ยนแปลง เช่น งานวิจัยเรื่อง “งานปูนปั้นล้านนาสมัยราชวงศ์มังรายและยุคที่เกี่ยวข้อง” ของ ม.ล. สุรสวัสดิ์ สุขสวัสดิ์ (2541) เป็นการทำความเข้าใจแนวคิดในการออกแบบตกแต่งของงานปูนปั้น ซึ่งรวมไปถึงเรื่องของวัสดุและเทคนิคที่นิยมใช้กันในแต่ละยุคสมัยและในแต่ละท้องถิ่น หรือการศึกษาเรื่อง “ช่างเมืองเพชร : วิถีชีวิตร่วมสมัยของช่างปูนปั้นเพชรบุรี” ของบุญรัตน์ เจริญชัย (2541) ซึ่งเป็นการศึกษาเกี่ยวกับการดำรงอยู่ของช่างปูนปั้นเพชรบุรีในปี พ.ศ. 2541 ในด้านวิถีชีวิตและความสัมพันธ์ทางสังคม ภายใต้บริบททางสังคมวัฒนธรรม โดยพิจารณาในแง่ของความสืบเนื่องและการคลี่คลายตัวของกลุ่มช่างในอดีตช่วงต้นรัตนโกสินทร์มาถึงกลุ่มช่างปัจจุบัน ซึ่งแสดงออกให้เห็นถึงการปรับตัวของกลุ่มช่างในเงื่อนไขทางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป เป็นต้น

นอกจากนี้ยังมีการศึกษางานประติมากรรมปูนปั้นในแง่การเมืองการปกครองในหัวข้อ “การเมืองการปกครองจากภาพปูนปั้น ศึกษาเฉพาะกรณีประติมากรรมปูนปั้นในจังหวัดเพชรบุรี” ของคมกริบดี เพ็ญฟู (2543) ซึ่งเป็นการศึกษาการมีส่วนร่วมทางการเมืองของศิลปินปูนปั้นผ่านงานประติมากรรมปูนปั้นโดยศึกษาแรงจูงใจของศิลปินปูนปั้นในการนำเรื่องราวทางการเมืองการปกครองมาสร้างสรรค์เป็นประติมากรรมปูนปั้นตามความถนัด ควบคู่กับการศึกษาความหมายที่แฝงอยู่ในประติมากรรมปูนปั้น ซึ่งช่างต้องการสื่อกับผู้ชมผลงาน

แม้จะมีร่องรอยการศึกษางานปูนปั้นมาบ้างแล้ว แต่ก็ยังไม่มีการศึกษาในแง่มุมของการสื่อสารเท่าใดนัก ทั้งนี้อาจเป็นเพราะสถานภาพที่มองเห็นมิติด้านการสื่อสารลำบาก การศึกษาเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการสื่อสารส่วนใหญ่มักจะจับจ้องไปที่สื่อมวลชนซึ่งเป็นสื่อขนาดใหญ่เป็นหลัก เช่น โทรทัศน์ วิทยุ หนังสือพิมพ์ นิตยสาร เป็นต้น ทำให้สื่อพื้นบ้านกลายเป็นสื่อที่ไม่ค่อยมีใครให้ความสนใจ ทั้งๆ ที่เป็นสื่อของสังคมประเภทหนึ่งเหมือนกัน นอกจากนี้เหตุผลอีกประการหนึ่งก็คือทฤษฎีเกี่ยวกับสื่อพื้นบ้านยังไม่ค่อยมีการพัฒนามากนักในแวดวงวิชาการด้านการสื่อสาร เนื่องจากทฤษฎีสื่อเองก็ใช้การวิเคราะห์สื่อมวลชนเป็นหลัก ซึ่งอาจเป็นเพราะทฤษฎีการสื่อสารนั้นเติบโตมาในยุคที่สื่อมวลชนกำลังเฟื่องฟูอย่างมากในสังคมตะวันตกราวทศวรรษ 1960-1970 และการที่ระบบการศึกษาด้านการสื่อสารทั่วโลกมักจะยึดพื้นฐานตามทฤษฎีการสื่อสารของตะวันตกเป็นหลัก ทำให้คนส่วนใหญ่นึกถึงและให้ความสำคัญตลอดจนยอมรับไปโดยปริยาย เมื่อไม่มีองค์ความรู้หรือวิธีการศึกษาที่เป็นแบบฉบับเฉพาะตัวเอง ทำให้การศึกษาสื่อพื้นบ้านนั้นกลายเป็นสิ่งที่ไม่ค่อยได้รับความสนใจนัก

Kato (กาญจนา แก้วเทพ, 2544, น. 436) ได้ตั้งข้อสังเกตไว้ว่า งานศึกษาสื่อพื้นบ้านนั้นยังคงอยู่ในขั้นของการเก็บรวบรวมและการวิเคราะห์อย่างค่อนข้างใช้อัตวิสัยของผู้ศึกษามากกว่าจะใช้วิธีการแบบสังคมศาสตร์มาศึกษา หรือยังขาดเครื่องมือในการศึกษา

โดยเฉพาะเมื่อมองจากแง่มุมที่ถือว่า “สื่อพื้นบ้าน” เป็น “สื่อของสังคมอย่างหนึ่ง” นอกจากนี้เนื่องจากสื่อมวลชนนั้นมีผลกระทบต่อผู้คนจำนวนมาก รวมทั้งเกี่ยวข้องกับผลประโยชน์และเงินมหาศาล ทำให้นายทุนและประชาชนให้ความสนใจแต่สื่อดังกล่าวจนทำให้นักทฤษฎีมองข้ามการสื่อสารของสื่อพื้นบ้านไป

กระนั้นก็ตาม แม้นับว่าเป็นสื่อพื้นบ้านประเภทหนึ่งที่มีรากฐานยาวนานทางประวัติศาสตร์ ทว่ายังไม่ได้ได้รับความสนใจศึกษาในแง่มุมของการสื่อสารเลย การศึกษางานปูนปั้นในแง่มุมด้านการสื่อสารจะช่วยให้มองเห็น “คน” ในแง่ของจิตวิญญาณ ความคิดโลกทัศน์ ที่ซ่อนอยู่อย่างแยบยลในงานปูนปั้นซึ่งเป็นรูปแบบสื่อที่เป็นวัตถุ (Material form) ได้ ซึ่งจะทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจงานปูนปั้นในฐานะกระบวนการผลิตและผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม (Cultural production and reproduction) อย่างหนึ่งของสังคม

นอกจากนี้ แม้นับว่าเป็นสื่อของสังคมอย่างหนึ่ง ซึ่งมีการผลิตซ้ำและได้รับการสืบทอดตลอดมา อันแสดงให้เห็นถึงบทบาทหน้าที่ของงานประติมากรรมประเภทนี้ที่ยังดำรงอยู่ในปัจจุบัน แต่การศึกษาด้านบทบาทหน้าที่ของสื่อส่วนใหญ่แล้วมักจะเน้นไปที่สื่อมวลชนเท่านั้นไม่ค่อยมีการพูดถึงสื่อพื้นบ้านเท่าใดนัก และงานวิจัยที่เกี่ยวกับสื่อพื้นบ้านส่วนใหญ่มักจะบอกได้เพียงว่าสื่อพื้นบ้านนั้นมีบทบาทหน้าที่อะไรบ้าง เช่น การศึกษาเรื่อง “การวิเคราะห์สารัตถะเพลงกล่อมเด็กภาคใต้” ของสุริวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ (2524) ซึ่งพบว่าเพลงกล่อมเด็กภาคใต้มีบทบาทที่สำคัญคือ ชักกล่อมเพื่อให้เด็กหลับเร็ว สร้างความบันเทิง ปลุกฝังคุณสมบัติการเป็นกุลบุตรธิดา ปกป้องรักษาปัทมสถานของสังคม เป็นต้น หรือ การศึกษาเรื่อง “บทบาทและการเสื่อมสลายของโรงเจงตันหยง” ของจิตตนา หนูณะ (2533) ที่พบว่า โรงเจงตันหยงมีบทบาทหน้าที่ที่สำคัญคือ การให้ความบันเทิง การให้ข้อมูลข่าวสารกิจกรรมความเคลื่อนไหวในชุมชน ให้การศึกษาอบรม ชี้แนะแนวทางที่พึงปฏิบัติและไม่พึงปฏิบัติ การรายงานวิพากษ์วิจารณ์สังคม และสร้างการบูรณาการสังคม การศึกษาดังกล่าวเป็นการศึกษาด้านปริมาณซึ่งช่วยให้เราได้ทราบภาพกว้างๆ เกี่ยวกับบทบาทหน้าที่ของสื่อพื้นบ้าน โดยไม่ได้ลงลึกในรายละเอียดว่าการทำหน้าที่เหล่านั้นเป็นการกระทำต่อใครและในระดับใด เช่น ระดับปัจเจกบุคคล ระดับชุมชน หรือระดับสังคม ซึ่งเป็นการศึกษาด้านคุณภาพที่จะช่วยให้ได้ข้อมูลระดับลึกเพื่อดูว่าบทบาทหน้าที่ของสื่อเหล่านั้น มีความสำคัญมากน้อยเพียงใด และจะช่วยให้เกิดความรู้ความเข้าใจบทบาทหน้าที่ของสื่อพื้นบ้านได้อย่างลึกซึ้งยิ่งขึ้น เช่น การศึกษาเรื่อง “โนราตายาย นาฏกรรมแห่งจิตวิญญาณที่ยังไม่ตายไปจากคนได้” ของเอียรชัย อิศรเดช (2546) ที่ศึกษาบทบาทหน้าที่ของโนราต่อปัจเจกบุคคล บทบาทหน้าที่ของโนราในระดับกลุ่ม บทบาทหน้าที่ของโนราในระดับชุมชน และบทบาทหน้าที่ของโนราในระดับนิเวศน์ และบทบาทหน้าที่ดังกล่าวนี้มีหน้าที่อะไรบ้างที่สืบเนื่องมา หายไป คลี่คลาย และเพิ่มขึ้นใหม่

จากการทบทวนวรรณกรรมเกี่ยวกับงานปูนปั้นและการศึกษาสื่อพื้นบ้านในประเด็น บทบาทหน้าที่ ผู้วิจัยเห็นว่าการศึกษาเกี่ยวกับงานปูนปั้นยังขาดการศึกษางานปูนปั้นในฐานะที่เป็นสื่อพื้นบ้าน และการศึกษาบทบาทหน้าที่ของสื่อพื้นบ้านทั้งในด้านปริมาณและคุณภาพก็ยังไม่มีการศึกษาเรื่องงานปูนปั้นแต่อย่างใด ประกอบกับในฐานะที่ผู้วิจัยเติบโตขึ้นมาในจังหวัด เพชรบุรี และได้ซึมซับความงดงามของศิลปะประเภทนี้ตลอดมา งานปูนปั้นมิได้เป็นเพียงศิลปะที่มีค่าด้านความงดงามเท่านั้น แต่ยังแฝงเร้นไปด้วยความหมายและแนวคิดต่างๆ อีกทั้งกระบวนการผลิตงานปูนปั้นก็ต้องอาศัยเวลา ความตั้งใจ และความเชี่ยวชาญในการผลิตผลงาน แต่ละชิ้นออกมา ซึ่งถือเป็นสิ่งสะท้อนวัฒนธรรมและแนวคิดที่สำคัญอย่างหนึ่งของสังคม การสื่อสารในงานปูนปั้นจึงไม่ได้มีต่อผู้รับสารโดยผ่านผลงานที่สร้างเสร็จสมบูรณ์แล้วเท่านั้น แต่เบื้องหลังการสร้างสรรค์ผลงานยังเป็นกระบวนการสื่อสารที่มีคุณค่าต่อผู้ปั้นอีกด้วย ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาศิลปะปูนปั้นในแง่มุมการสื่อสาร โดยมองในประเด็นบทบาทหน้าที่ ซึ่งหากมองไปที่สื่อพื้นบ้านประเภทต่างๆ ที่กระจัดกระจายอยู่ในสังคม จะพบว่าสื่อเหล่านี้มีหน้าที่ที่หลากหลาย และหน้าที่เหล่านั้นก็มักจางหายไปตามกาลเวลา เช่น เหลือเพียงหน้าที่การให้ความบันเทิงเป็นหลัก เป็นต้น ทว่าจากการสำรวจในชั้นต้นเกี่ยวกับบทบาทหน้าที่ของปูนปั้นเมืองเพชรซึ่งเป็นสื่อที่มีการผลิตซ้ำและได้รับการสืบทอดตลอดมา ผู้วิจัยพบว่าสื่อปูนปั้นมีหน้าที่ที่สืบเนื่องต่อมามากมาย อีกทั้งยังมีหน้าที่ใหม่ๆ เพิ่มขึ้นด้วย ผู้วิจัยจึงใช้เงื่อนไขด้านเวลามาเป็นเกณฑ์ในการวิเคราะห์บทบาทหน้าที่ของงานปูนปั้น เพื่อดูว่าในขณะที่บริบททางสังคมเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลานั้น ปูนปั้นมีหน้าที่อะไรที่สืบเนื่อง หายไป คลี่คลาย และเพิ่มขึ้นใหม่บ้าง เช่นเดียวกับที่เชียรชัย อิศรเดชได้ศึกษาบทบาทหน้าที่ของโนราไว้ดังกล่าวข้างต้น โดยการศึกษาเรื่อง “การวิเคราะห์บทบาทหน้าที่ของสื่อพื้นบ้าน: ศึกษากรณีงานปูนปั้น จังหวัดเพชรบุรี” จะช่วยเปิดประเด็นและขยายมุมมองในประเด็นการสื่อสารให้กว้างขึ้น ซึ่งจะช่วยในการพัฒนาการสื่อสารในสังคมและแวดวงวิชาการด้านมนุษยศาสตร์และวารสารศาสตร์ต่อไป

ปัญหานำวิจัย

บทบาทหน้าที่ที่สืบเนื่อง หน้าที่ที่หายไป หน้าที่ที่คลี่คลาย และหน้าที่ที่เพิ่มใหม่ของสื่อพื้นบ้านประเภทงานปูนปั้นเมืองเพชรบุรีมีลักษณะอย่างไร ทั้งในระดับปัจเจกบุคคล ระดับชุมชน และระดับสังคม

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาบทบาทหน้าที่ของงานปูนปั้นเมืองเพชรที่มีต่อปัจเจกบุคคล ชุมชน และสังคม ทั้งจากทัศนะของช่างปูนปั้น (Sender) และผู้เสพผลงาน (Receiver)
2. เพื่อศึกษาบทบาทหน้าที่ที่สืบเนื่อง หน้าที่ที่หายไป หน้าที่ที่คลี่คลาย และหน้าที่ที่เพิ่มใหม่ของงานปูนปั้นจังหวัดเพชรบุรี

ขอบเขตการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “การวิเคราะห์บทบาทหน้าที่ของสื่อพื้นบ้าน : ศึกษากรณีสานปูนปั้น จังหวัดเพชรบุรี” นี้เป็นการศึกษาสื่อพื้นบ้านประเภทงานประติมากรรมปูนปั้น ซึ่งเป็นผลงานของศิลปินปูนปั้นสกุลช่างเพชรบุรีที่ได้ปั้นแต่งและตั้งแสดงไว้ในบริเวณเขตจังหวัดเพชรบุรีเท่านั้น ผู้วิจัยเลือกศึกษางานปูนปั้นในจังหวัดเพชรบุรี เนื่องจากเป็นเมืองที่มีความโดดเด่นด้านงานช่างอย่างยิ่ง ดังได้รับขนานนามว่า “เมืองแห่งสกุลช่างฝีมือ” และในบรรดาศิลปะสาขาต่างๆ ปูนปั้นดูจะเป็นงานช่างที่โดดเด่นและมีจำนวนมากกว่งงานแขนงอื่นๆ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะการปั้นปูนเปิดโอกาสให้ช่างสามารถปั้นลายที่ละเอียด ซับซ้อน และสวยงามได้ ในขณะที่เดียวกันความคงทนของปูนก็ทำให้งานปูนปั้นหลายชิ้นยังคงสภาพสมบูรณ์แม้เวลาจะล่วงเลยมานานแล้วก็ตาม อีกทั้งช่างปูนปั้นฝีมือดียังคงมีสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน จึงสามารถสร้างสรรค์ผลงานที่สืบทอดมาจากช่างชั้นครูได้อย่างประณีตงดงามจนเป็นที่ยอมรับ งานปูนปั้นเมืองเพชรจึงมีความโดดเด่นและเป็นผลงานศิลปะที่เป็นเอกลักษณ์ของจังหวัดเพชรบุรี

นิยามศัพท์

1. บทบาทหน้าที่ หมายถึง ภารกิจหรือหน้าที่ รวมถึงประโยชน์และคุณค่าที่สื่อพื้นบ้านสนองต่อความต้องการของปัจเจกบุคคล กลุ่มคน และสังคมโดยรวม ซึ่งหากใช้เงื่อนไขของช่วงเวลาหรือพัฒนาการของสื่อเป็นเกณฑ์ สามารถจำแนกได้เป็นหน้าที่ 4 ด้านด้วยกัน คือ
 - หน้าที่ที่สืบเนื่อง คือบทบาทหน้าที่ที่สืบเนื่องจากอดีต เป็นบทบาทหน้าที่ที่ยอมรับและเห็นได้ชัด แม้สังคมเปลี่ยน บทบาทกลุ่มนี้ก็ยังคงทำหน้าที่เฉกเช่นเดิม
 - หน้าที่ที่หายไป เป็นหน้าที่เก่าที่เคยมี ซึ่งในปัจจุบันไม่มีบทบาทในเรื่องนั้นๆ อีกแล้ว

- หน้าทีที่คลี่คลาย คือหน้าทีที่คลายตัวหรือขยับออกไปไม่เหมือนเดิมทั้งหมด เป็นการปรับประยุกต์ตนเอง แต่ยังมีลักษณะบางส่วนอิงกับบทบาทเดิม

- หน้าทีที่เพิ่มใหม่ คือบทบาทหน้าทีที่เกิดขึ้นเพื่อตอบสนองปัญหาใหม่ๆ ของสังคมอาจพัฒนามาจากบทบาทแอบแฝงในอดีตแล้วพลิกขึ้นมาเป็นหน้าทีหลักในปัจจุบัน หรืออาจจะยังคงเป็นหน้าทีแฝงเร้นต่อไปก็ได้

2. งานปูนปั้น หมายถึง งานศิลปะแขนงหนึ่งที่มีมาแต่โบราณ นิยมใช้ประดับตกแต่งอาคารสถาปัตยกรรม เช่น วัด เป็นรูปแบบสื่อที่เป็นวัตถุ มีเป้าหมายการเผยแพร่อยู่ที่กาลเวลา โดยผู้สร้างสรรค์ผลงาน (Sender) มักไม่แสดงตัวตน รูปแบบและเนื้อหา (Message) มีความหลากหลาย มีลักษณะเป็นรูปธรรมที่สามารถมองเห็นจับต้องได้ มีความคงทนถาวรในแง่ของช่องทาง (Channel) และไม่มีการระบุอย่างชัดเจนว่าผู้รับสาร (Receiver) เป็นใคร ซึ่งอาจเป็นได้ทั้งตัวผู้ปั้นเองและผู้อื่น

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ผลการวิจัยที่ได้จะช่วยขยายมุมมองในประเด็นการสื่อสารให้กว้างขึ้น ซึ่งจะช่วยในการพัฒนาการสื่อสารในสังคมและแวดวงวิชาการด้านมนุษยศาสตร์ สังคมวิทยา มานุษยวิทยา คติชนวิทยา และวารสารศาสตร์ต่อไป

2. ผลการวิจัยที่ได้จะช่วยพัฒนาแนวคิดเรื่องบทบาทหน้าทีของสื่อพื้นบ้านอื่นๆ ที่มีอยู่เป็นจำนวนมากในประเทศไทย

แผนภาพที่ 1
กรอบแนวคิดการวิจัย

